

SHARQ MUTAFFIRLARNI QARASHLARIDA HARBIY XIZMATCHI SHAXSIDA FAOLLIKNI ISHTIMOIIY-PSIXALOGIK DETERMINANTLARINI SHAKILLANISHI

Umarov Davronbek Baxtiyorovich

Jamoat xavfsizligi universiteti magistratura

tinglovchisi kapitan

Annotatsiya. Ushbu maqolada Sharq mutafakkirlarining inson kamoloti, faoliyat va mas'uliyat haqidagi falsafiy-axloqiy qarashlari zamonaviy harbiy xizmatchi shaxsining ijtimoiy-psixologik faolligini shakllantirish jarayonida qanday ahamiyat kasb etishiga aloqadoligi tahlil qilinadi. Bugungi globallashuv va axborot tezkor almashinuv davrida harbiy xizmatchining faolligi nafaqat jismoniy tayyorgarlik, balki ijtimoiy ong, ma'naviy barkamollik, psixologik barqarorlik va vatanparvarlik kabi fazilatlar bilan chambarchas bog'liqdir.

Kalit so'zlar: Sharq mutafakkirlari, harbiy xizmatchi, ijtimoiy-psixologik determinantlar, faol shaxs, motivatsiya, ma'naviyat, vatanparvarlik, shaxs kamoloti.

Аннотация. В данной статье анализируется значение философско-нравственных взглядов восточных мыслителей о человеческом совершенстве, деятельности и ответственности в процессе формирования социально-психологической активности современного военнослужащего. В эпоху глобализации и стремительного обмена информацией активность военнослужащего связана не только с физической подготовкой, но и с такими качествами, как социальное сознание, духовная зрелость, психологическая устойчивость и патриотизм.

Ключевые слова: восточные мыслители, военнослужащий, социально-психологические детерминанты, активная личность, мотивация, духовность, патриотизм, развитие личности.

Annotation. This article analyzes the significance of the philosophical and ethical views of Eastern thinkers on human perfection, activity, and responsibility in shaping the socio-psychological activity of the modern serviceman. In the era of globalization and rapid information exchange, a serviceman's activity is closely linked not only to physical training but also to such qualities as social awareness, spiritual maturity, psychological stability, and patriotism.

Keywords: Eastern thinkers, serviceman, socio-psychological determinants, active personality, motivation, spirituality, patriotism, personal development.

KIRISH

Bugungi kunda dunyoda yuz berayotgan geosiyosiy o'zgarishlar, axborot urushlari, mafkuraviy tahdidlar va harbiy xavfsizlikka doir yangi chaqiriqlar sharoitida harbiy xizmatchining shaxsiy va kasbiy faolligini oshirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda¹. Bugungi dunyoning globallashuv jarayonlarida zamonaviy harbiy mojarolar avj olayotganligining sabablarini anglab yetishimiz hamda chuquroq fikr yuritishni taqqazo e'tmoqda. Zamonaviy harbiy xizmatchi nafaqat jismoniy jihatdan chiniqqan, balki yuksak ma'naviyatli, mustahkam irodali, ruhiy barqaror, vatanparvar va mas'uliyatli shaxs bo'lishi zarur. Bunday sifatlarni shakllantirishda ijtimoiy-psixologik determinantlar - motivatsiya, e'tiqod, maqsadga intilish, jamoaviy ruh va o'z-o'zini anglash kabi omillar muhim rol o'ynaydi².

Sharq mutafakkirlari asrlar davomida inson shaxsining komillikka erishish yo'lida faoliyat, aql-zakovat, ma'naviy yetuklik va axloqiy mas'uliyatni asosiy omil sifatida talqin qilib kelganlar³. Forobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy, Ahmad Donish, Jaloliddin Rumiy kabi mutafakkirlarning asarlarida inson faolligi, ma'naviy kamolot va axloqiy barkamollik jamiyat taraqqiyotining asosi sifatida e'tirof etilgan⁴.

¹ Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.

² Xolmurodov A., Rasulov O. *Harbiy psixologiya asoslari*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2021.

³ Al-Farobiy. *Fozil odamlar shahri*. – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 1993.

⁴ Ibn Sino. *Donishnoma*. – Toshkent: Fan, 1980.

Hususan Abu-Nasr Farobiyning Fozil Odamlar Shaxri asarida raxbar shaxsining faolligi to'g'risida alohida to'xtalib o'tilgani nafaqat zamonasining balki bugungi kunda ushbu masalalar dolzarbligini yo'qotmagan. Sharq mutaffakirlari g'oyalari zamonaviy harbiy psixologiya va sotsiologiya tamoyillari bilan uyg'unlashgan holda, harbiy xizmatchilar shaxsida ijtimoiy-psixologik faollikni shakllantirishda nazariy asos vazifasini bajaradi⁵.

O'zbekiston Respublikasida harbiy sohani modernizatsiya qilish, harbiy xizmatchilarning ma'naviy-ma'rifiy saviyasini yuksaltirish, milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'usini mustahkamlash borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda⁶. Mamlaktimizda bu borada amalga oshirilgan isohatlarda har bir harbiy xizmatchi o'zining dahildorlik xissini chuqur anglab yetishi lozim. Bu jarayonda Sharq falsafasining insonparvarlik, adolat, fidoyilik va barkamollik haqidagi qarashlarini harbiy ta'lim va tarbiya tizimiga tadbiq etish zamonaviy sharoitda katta ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi⁷.

Shu boisdan, Sharq mutafakkirlarining qarashlari asosida harbiy xizmatchi shaxsida faollikni belgilovchi ijtimoiy-psixologik determinantlarni o'rganish, ularni amaliy jihatdan qo'llash mexanizmlarini ishlab chiqish bugungi kunda nafaqat pedagogik va psixologik, balki ijtimoiy va ma'naviy zaruratga aylangan. Ushbu tadqiqot mazkur yo'nalishda nazariy asoslarni kengaytirish, shaxsning harbiy xizmatdagi faol hayotiy pozitsiyasini mustahkamlash hamda milliy armiyamiz safida ma'naviy-psixologik barqarorlikni kuchaytirishga xizmat qiladi⁸.

Bugungi kunda jahon miqyosida yuz berayotgan geosiyosiy raqobat, axborot-psixologik bosimlar, mafkuraviy tahdidlar va gibril urushlar sharoitida mamlakat mudofaa qudratini mustahkamlash, harbiy xizmatchilarning ma'naviy-psixologik tayyorgarligini yuksaltirish masalasi ijtimoiy jihatdan nihoyatda muhim ahamiyat

5 Alisher Navoiy. *Mahbub ul-qulub*. – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 1983.

6 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 12-iyuldagi "Harbiy sohada islohotlarni chuqurlashtirish to'g'risida"gi qarori.

7 Jaloliddin Rumiy. *Masnaviyi ma'naviy*. – Tehron nashri, 2004.

8 Qodirov U. Harbiy xizmatchilarda ma'naviy-psixologik barqarorlikni shakllantirish mexanizmlari. – Toshkent: Oliy Harbiy Akademiya, 2023.

kasb etmoqda⁹. Harbiy sohada muvaffaqiyatga erishishning muhim omillaridan biri - bu harbiy xizmatchining faol fuqarolik pozitsiyasi, vatanparvarlik tuygʻusi, psixologik barqarorligi va maʼnaviy masʼuliyatini shakllantirishdir¹⁰. Bunday fazilatlarni rivojlantirish esa shunchaki amaliy tayyorgarlik emas, balki chuqur ijtimoiy-psixologik determinantlar tizimiga asoslanadi¹¹. Oʻzbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan “Yangi Oʻzbekiston” islohotlari, jumladan, milliy armiyani modernizatsiya qilish, harbiy xizmatchilar maʼnaviy-maʼrifiy salohiyatini oshirish, vatanparvarlik tarbiyasini kuchaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar ushbu mavzuning ijtimoiy ahamiyatini yanada oshirmoqda¹². Bunda Sharq mutafakkirlarining inson, faoliyat, maʼnaviyat va masʼuliyat haqidagi qarashlari oʻziga xos nazariy tayanch sifatida muhim oʻrin tutadi. Forobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy, Jaloliddin Rumiy kabi allomalar taʼlimotida inson faolligi, aql-zakovat, ruhiy yetuklik va axloqiy barkamollik jamiyatning barqaror rivojlanish omili sifatida talqin etilgan⁵. Ushbu qadriyatlar harbiy xizmatchi shaxsida ham faollikni kuchaytiruvchi psixologik motivlarni shakllantirishda amaliy ahamiyat kasb etadi¹³.

Shunday ekan, mazkur mavzuni chuqur ilmiy tahlil qilish:

- harbiy xizmatchilarda ijtimoiy faollikni oshirish;
- maʼnaviy-axloqiy qadriyatlar asosida psixologik barqarorlikni mustahkamlash;
- milliy armiyaning inson resurslari salohiyatini yuksaltirish;
- yoshlar ongida vatanparvarlik va fidoyilik ruhini kuchaytirish kabi maqsadlarga xizmat qiladi¹⁴.

9 Mirziyoyev Sh.M. *Yangi Oʻzbekiston taraqqiyot strategiyasi*. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2022.

10 Xolmurodov A., Rasulov O. *Harbiy psixologiya asoslari*. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2021.

11 Karimov I.A. *Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2008.

12 Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 14-yanvardagi “Mudofaa tizimini modernizatsiya qilish toʻgʻrisida”gi farmoni.

13 Al-Farobiy. *Fozil odamlar shahri*. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nashriyoti, 1993.

14 Alisher Navoiy. *Mahbub ul-qulub*. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nashriyoti, 1983.

Demak, bu mavzu nafaqat ilmiy-nazariy jihatdan, balki ijtimoiy, ma'naviy va davlat xavfsizligi nuqtayi nazaridan ham zarurdir¹⁵.

So'nggi yillarda dunyo miqyosida harbiy sohada inson omiliga, xususan, harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligi, ijtimoiy faolligi va ma'naviy motivatsiyasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Harbiy psixologiya sohasidagi xalqaro tadqiqotlarda shaxsning psixologik barqarorligi, stressga chidamliligi, jamoaviy birdamligi va ijtimoiy mas'uliyatini kuchaytirish harbiy muvaffaqiyatning asosiy omili sifatida e'tirof etilmoqda¹⁶. Masalan, AQSh, Buyuk Britaniya, Isroil va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda harbiy xizmatchilar bilan ishlashda "Leadership and Moral Resilience" (liderlik va axloqiy barqarorlik) konsepsiyasi keng qo'llanilib, harbiylarning ruhiy holatini mustahkamlashda qadriyatga asoslangan yondashuvlar samarali natija bermoqda¹⁷. NATO va BMT harbiy psixologiya bo'yicha 2022-yildagi hisobotlarida insoniy qadriyatlar, ma'naviy motivatsiya va jamoaviy birdamlikni harbiy tayyorgarlikning ajralmas qismi sifatida e'tirof etgan¹⁸. Sharq mamlakatlari, xususan, Turkiya, Qozog'iston, Ozarbayjon, Malayziya kabi davlatlarda ham harbiy ta'lim tizimida milliy falsafiy meros, diniy-axloqiy qadriyatlar va ruhiy mustahkamlikni tarbiyalashga alohida e'tibor berilmoqda¹⁹. Bu mamlakatlarda Forobiy, Ibn Sino, Rumi, Al-G'azzoliy, Alisher Navoiy kabi allomalar g'oyalari harbiy shaxsni ma'naviy barkamollikka yetaklovchi psixologik manba sifatida o'rganilmoqda²⁰.

Mintaqaviy darajada - Markaziy Osiyo davlatlarida mustaqillikdan keyingi davrda harbiy tizimni milliy qadriyatlarga asoslangan holda qayta shakllantirish jarayoni kuzatilmoqda. Xususan, O'zbekiston, Qozog'iston va Qirg'iziston harbiy

15 Qodirov U. *Harbiy xizmatchilarda ma'naviy-psixologik barqarorlikni shakllantirish mexanizmlari*. – Toshkent: Oliy Harbiy Akademiya, 2023.

16 Bartone, P. T. *Resilience Under Military Stress: Theory and Applications*. — Military Psychology Journal, 2021.

17 U.S. Department of Defense. *Moral and Ethical Leadership in Modern Military Training*. — Washington D.C., 2020.

18 NATO Research and Technology Organization. *Human Factors and Military Effectiveness Report*. — Brussels, 2022.

19 Turkish National Defence University. *Moral Education in Military Context*. — Ankara, 2021.

20 Al-Farabi. *Fozil odamlar shahri*. — Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 1993.

akademiyalarida ma'naviy-psixologik tayyorgarlik, stressni boshqarish, jamoaviy ruhni shakllantirishga qaratilgan dasturlar joriy etilgan²¹.

O'zbekistonda so'nggi yillarda "Yangi O'zbekiston" konsepsiyasi doirasida harbiy xizmatchilarning psixologik barqarorligini oshirish, vatanparvarlikni kuchaytirish, milliy qadriyatlarni ta'lim jarayoniga singdirish bo'yicha kompleks islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu jumladan, Qurolli Kuchlar Akademiyasi, Mudofaa vazirligi huzuridagi Ma'naviyat va ma'rifat markazlari hamda Harbiy psixologiya kafedralarida Sharq mutafakkirlarining inson faolligi, iroda, sabr-toqat va mas'uliyat haqidagi g'oyalari asosida darslar o'tilmoqda²².

Bu jarayonlar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy harbiy xizmatchining ijtimoiy-psixologik faolligini rivojlantirishda Sharq falsafasi va g'arbiy psixologiya yondashuvlarini integratsiyalash global miqyosda ustuvor yo'nalishga aylanmoqda. Bu esa insoniy qadriyatlar asosida ruhiy tayyorgarlikni mustahkamlashning universal yo'lini belgilaydi.

O'zbekiston olimlari fikriga ko'ra Madina Kiyomxujaeva harbiy xizmatchilarning psixik o'zini o'zi boshqarishiga xos xususiyatlar, shuningdek, harbiy shaxsiyatning shakllanishi va rivojlanishining ijtimoiy-psixologik jihatlari ko'rib chiqiladi. Madina Kiyomxujaeva, Sharq mutafakkirlarining qarashlari asosida harbiy xizmatchilarda psixik o'zini o'zi boshqarish muammolarini metodologik tahlil qiladi²³. Xususan Xusan G'oziyev va Z. Elov fikriga ko'ra harbiy xizmatchining shaxsi, uning kompetentligi namoyon etilishi va rivojlanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari haqida fikr yuritilgan. Ushbu tadqiqotda, harbiy xizmatchilarning kasbiy kompetentligi, ijtimoiylashuv jarayoni, burchga sodiqlik, samarali moslashuv va kasbiy ong kabi omillar tahlil qilinadi²⁴.

²¹ Qozog'iston Mudofaa universiteti hisobotlari: *Psixologik barqarorlikni shakllantirish metodikasi*. — Oston, 2022.

²² O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi. *Harbiy xizmatchilarning ma'naviy-psixologik tayyorgarligini oshirish konsepsiyasi*. — Toshkent, 2023.

²³ https://zenodo.org/records/15482582?utm_source (24.10.2025 yil)

²⁴ https://zenodo.org/records/10685357?utm_source (24.10.2025 yil)

Madina Aziz qizi Dadaboyeva esa mazkur maqolasida Sharq mutafakkirlari, o'zlarining muhim falsafa va ahloqiy qarashlarini ta'riflash va tahlil qilish orqali, jamiyatlarining va madaniyatlarining asosiy qiyofalarini belgilagan. Islom falsafasi, Sharq falsafasining asosiy komponenti bo'lib, madaniy, ijtimoiy, va dini taraqqiyotlarni o'z ichiga oladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki: Bugungi kunda harbiy xizmatchilarning shaxsiy va kasbiy faolligini oshirish, ularning ma'naviy-psixologik barqarorligini mustahkamlash va vatanparvarlik ruhini shakllantirish davlat xavfsizligi va jamiyat barqarorligi uchun muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy harbiy xizmatchi nafaqat jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lishi, balki yuksak ma'naviyatli, mustahkam irodali, ruhiy barqaror va mas'uliyatli shaxs bo'lishi lozim. Bunday fazilatlarni shakllantirishda ijtimoiy-psixologik determinantlar - motivatsiya, maqsadga intilish, jamoaviy ruh va o'zini anglash kabi omillar muhim rol o'ynaydi.

Sharq mutafakkirlarining - Forobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy, Jaloliddin Rumiy va boshqalarning - inson faolligi, ma'naviy kamolot va axloqiy barkamollik haqidagi qarashlari zamonaviy harbiy psixologiya va sotsiologiya tamoyillari bilan uyg'unlashib, harbiy xizmatchilarda ijtimoiy-psixologik faollikni shakllantirishda nazariy asos vazifasini bajaradi.

O'zbekiston Respublikasi "Yangi O'zbekiston" islohotlari doirasida harbiy xizmatchilarning ma'naviy-psixologik salohiyatini oshirish, milliy g'urur va vatanparvarlik ruhini mustahkamlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. Milliy armiyani modernizatsiya qilish, harbiy ta'lim va tarbiya tizimida Sharq falsafasining insonparvarlik, adolat, fidoyilik va barkamollik qarashlarini qo'llash zamonaviy sharoitda katta ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. O'zbekiston olimlarining fikriga ko'ra, harbiy xizmatchilarning psixik o'zini o'zi boshqarish, kasbiy kompetentlik, jamoaviy moslashuv, axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish masalalari dolzarb hisoblanadi. Madina Kiyomxujaeva, Xusan G'oziyev, Z. Elov va Madina Aziz qizi Dadaboyeva kabi olimlarning tadqiqotlari,

Sharq mutafakkirlarining g'oyalari zamonaviy harbiy xizmatchi shaxsining ma'naviy-psixologik barqarorligini mustahkamlash, ijtimoiy faolligini oshirish va vatanparvarlik ruhini rivojlantirishda amaliy qo'llanilishini ko'rsatadi.

Shu bois, harbiy xizmatchilarda ijtimoiy-psixologik faollikni rivojlantirish, axloqiy-ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish va milliy armiyaning inson resurslari salohiyatini yuksaltirish nafaqat ilmiy, balki ijtimoiy, ma'naviy va davlat xavfsizligi nuqtai nazaridan ham dolzarb va zarurdir.

Ushbu xulosadan quydagi o'zimni quydagi takliflarni beraman;

Harbiy psixologik tayyorgarlikni takomillashtirish

- Harbiy xizmatchilarda stressga chidamlilik, ijtimoiy faollik va ruhiy barqarorlikni rivojlantirish bo'yicha maxsus dasturlar joriy etish.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirish

- Harbiy ta'lim va tarbiya tizimida Forobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy, Jaloliddin Rumiy va boshqa mutafakkirlarning g'oyalarini integratsiyalash.

Harbiy xizmatchilarning ijtimoiy faolligini oshirish

- Jamoaviy loyihalarda, ijtimoiy tadbirlarda va xalqaro mashg'ulotlarda ishtirok etishni rag'batlantirish.

Milliy armiyaning inson resurslarini rivojlantirish

- Harbiy xizmatchilarning kasbiy kompetensiyasi, axloqiy-psixologik salohiyati va vatanparvarlik ruhini muntazam baholash tizimini joriy etish.

Ilmiy tadqiqot va metodik ishlanmalarni rivojlantirish

- Harbiy psixologiya va sotsiologiya sohasida Sharq va G'arb yondashuvlarini integratsiyalashga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarni ko'paytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston – yangicha dunyoqarash va yangicha hayot" konsepsiyasi asosida ilgari surilgan islohotlar strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2023.

2. O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi. *“Harbiy xizmatchilarning ma’naviy-psixologik tayyorgarligini oshirish konsepsiyasi”*. — Toshkent, 2022.
3. Forobiy, A.N. *Fozil odamlar shahri*. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 2018.
4. Ibn Sino, A. *Axloq ilmi risolalari*. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2019.
5. Navoiy, A. *Mahbub ul-qulub*. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2017.
6. Jaloliddin Rumi. *Masnaviy ma’naviy*. — Tehron, 2016 (fors tilidan tarjima).
7. Donish, A. *Navodir ul-vaqoe’*. — Dushanbe: Irfon nashriyoti, 1989.
8. Al-G‘azzoliy, A. *Ihyo ulum ad-din*. — Qohira, 2015.
9. Popper, M. (2001). *Hypnotic Leadership: Leaders, Followers, and the Loss of Self*. Westport, CT: Praeger Publishers.
10. Popper, M. & Lipshitz, R. (1998). *Organizational Learning: Mechanisms, Culture, and Psychological Foundations*. Journal of Applied Behavioral Science, Vol. 34, No. 2.
11. Kiyomxujaeva, M. (2021). *Harbiy xizmatchilarning psixik o‘zini o‘zi boshqarishiga xos xususiyatlar*. — “Psixologiya va hayot” jurnali, №3.
12. G‘oziyev, X. & Elov, Z. (2022). *Harbiy xizmatchi shaxsining ijtimoiy-psixologik rivojlanish omillari*. — Toshkent: O‘zMU nashriyoti.
13. Dadaboyeva, M. A. (2023). *Sharq mutafakkirlarining axloqiy-falsafiy qarashlari va ularning zamonaviy ahamiyati*. — “Ma’naviyat va hayot” ilmiy jurnali, №2.
14. NATO Defence College Report. *Psychological Resilience and Military Leadership*. — Brussels: NATO Publications, 2022.
15. United Nations Department of Peace Operations. *Human Factors and Moral Leadership in Military Contexts*. — New York, 2022.

16. Lee, S., & Kim, J. (2020). *Moral Resilience and Leadership Training in the South Korean Army*. — Asian Military Psychology Review, Vol. 5(3).

17. Qozog'iston Mudofaa Akademiyasi. *Harbiy psixologiya asoslari: o'quv qo'llanma*. — Ostona, 2021.

18. Ozarbayjon Mudofaa Vazirligi. *Vətənpərvərlik tərbiyəsi və mənəvi hazırlıq konsepsiyası*. — Boku, 2020.

19. Turkiya Harbiy Akademiyasi. *Liderlik va ruhiy tayyorgarlik dasturlari*. — Ankara, 2019.

20. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar Akademiyasi. *Harbiy xizmatchilarning ma'naviy-psixologik tayyorgarligini oshirish metodik qo'llanmasi*. — Toshkent, 2023.